

קדוש החיים

מונח שהיה בשימוש בעת השואה לציון התגובה הספונטנית וכן התגובה המתוכננת, של היהודים, על ידי התנגדות בדרכים שונות למטרות הרצחניות של גרמניה הנאצית ותומכיה. המונח מיוחס למנהיג הדתי הציוני, הרב יצחק ניסנבאום (1868-1942) בחודשים הראשונים לקיומו של גטו ורשה:

‘זוהי שעת קידוש החיים ולא קדוש השם בהליכה למוות. בעבר דרשו מאיתנו אויבינו את נשמותינו והיהודי הקריב גופו בקידוש השם. עתה דורש האויב את גופו של היהודי. לפיכך חייב יהודי להגן עליו ולשמרו.’

השיקולים והמניעים לתגובות של קה"ח היו שונים ומורכבים. אצל אחדים היו אלה מעשים שסייעו להרמת רוחו של הפרט, של המשפחה ושל הקהילה. אצל אחרים היה קה"ח צורה חדשה של תגובה יהודית מסורתית למשבר, או המשך טבעי ליראת שמים ולאמונה טהורים. הפסיכולוג ברונט בטלהיים, שהוא עצמו היה ב-1938 אסיר בדכאו ובבוכנולד, (ואשר השקפותיו הנחרצות על תגובתם הסבילה של היהודים עוררו תרעומת), מציין שבטיפוסים של קה"ח היו נסיונות אינסטינקטיוויים להגנה עצמית מצד הקורבן על ידי בידוד עצמו בגבולות ה'התנהגות הפרטית'. בצורה זו דוחה האדם כוחות טראומטיים המאיימים על השלמות האישית וציבותה. תגובה זו נגד טרור מסיווי בנסיבות של אי-שוויון ונגד שיטותיהם של מבצעיו שרצו לחסל את היהודים, היתה הביטוי של הקורבן למיצוי החיים עד תום, וכפי שציין זאת חוקר השואה הישראלי שאול אש: 'לעיתים היה פירושו לחיות כיהודי'. במטרה לעודד את רוחם של בני קהילתו בזליכוב (Zelichowo) הפציר בהם הרב אברהם שלום גולדברג ביוני 1942: 'כול יהודי הנותר בחיים מקדש את השם ברבים'.

היו נסיונות מרובים לשמור על חיי קהילה עצמאיים נוכח העויינות, ההפחדה והסכנה. אחד הביטויים הראשונים לשלמות קבוצתית ולכבוד עצמי היה המאמר 'שאוהו בגאון את הטלאי הצהוב!' שפירסם באפריל 1933 רוברט ולטש, עורך כתב-העת הציוני Judische Rundschau. אתגר נועז זה שקרא ליהודים לחזק את מחויבותם האתנית והלאומית, המריץ את מאמצי כלל הקהילה בגרמניה להעשרת המרקם היהודי הפנימי של כול קהילה וקהילה, לא רק במונחים של מאמצי הצלה פסיים, אלא גם בתחום הרוחני, התרבותי והחינוכי. הומרצו פעולות במסגרת החינוך היהודי והכללי ברשתות בתי-ספר עצמאיים, במוסדות תרבות, במסגרת אירועים ופעילות של תנועות-נוער, למען קבוצות אוכלוסין שלמות שלפתע נשללו מהן זכויותיהם ללימודים ולעיסוק מקצועי בקהילותיהן. עיתונים שתחילה הותר להם להופיע ואחר-כך נאסר פרסומם, מילאו תפקיד של רשת תקשורת חשובה בניסיון לשקם חיי קהילה מכובדים.

מרי רוחני כלל כול סוג של מעשה לא אלים מצד יהודים, חילונים ושומרי דת כאחד, שהגיבו על-פי תפיסתם המסורתית. ואולם, התייחסות לקה"ח מתקשרת לרוב בעולם האמונה של קידוש השם ובמעגלי חיי היהדות. לוחות-שנה יהודיים, שהוכנו בחופזה, הבליטו את התאריכים היהודיים, את זמני הדלקת נרות בערבי שבתות וימים טובים. הם ציינו ימי מועד ואבל מסורתיים. בהעדר כלי קודש ומבני דת, נחוגו האירועים היומיים, השבועיים, החודשיים והשנתיים, וצויינו באופן סמלי. כוס מים היתה תחליף למיקווה הטוהרה, פירורי לחם יבש שימשו במקום יין וחלות לשבת, קליפות תפוחי-אדמה סיפקו זמן קצר דלק לנרות השבת. קטעי תפילות וטקסטים מהתלמוד הופצו בקרב אסירי המחנות. המסורת עתיקת היומין של שאלות ותשובות בהלכה ובדיניה הניבה ספרות של שאלות ותשובות בענייני השואה. המפורסמות ביותר כלולות בעבודתם של הרב אפרים אושרי (ממעמקים, ניו יורק, 1949, 1963, 1969; דברי אפרים, ניו-יורק 1949), הרב צבי הירש מיזלס (מקדשי השם, שיקאגו 1955) והרב יחיאל ויינברג (ספרי אש, ירושלים, 1961-1969). חיבורים אלה משקפים את נסיונותיהם של יהודים מאמינים להמשיך ולדבוק במצוות מעשיות ובמסורת, למרות המטרות המוצהרות של גרמניה הנאצית לחסל לא רק את היהודים, אלא את היהדות כולה, ואולי משקפים הם נסיונות של יהודים מאמינים להמשיך ולדבוק באמונתם דווקא נגד המטרות הללו של הנאצים.

קה"ח, באמצעות מעשי גמילות חסדים כלפי הזולת ואמונה עיקשת באלוהים, הנראה סובל עם בני עמו, נתפס גם כגורם מזרז ל'תיקון' בתוך ההרס והחורבן, ביצירה נדירה של התיאולוגיה הרבנית החסידית שנכתבה בעת השואה. אחרי ראש-השנה 1941 כתב בגטו ורשה הרב קלונימוס קאלמיש שפירא, מנהיגם של חסידי פיאסצ'נו (Piaseczno):
'כשאנו עומדים היום בייסורים... עלינו להאמין כי מתוך סבלותינו המרובים יקום עולם חדש על ידי תשובה חדשה ומעשים טובים.'

ה'תיקון' הוא נושא מרכזי אצל הרב יששכר שלמה טייכטאל, המפציר בפני ניצולים יהודים בהונגריה להתמסר לשיבה לארץ-ישראל ולבנייתה (אם הבנים שמחה, בודפשט 1943). רק על ידי יצירת בית לאומי יהודי אוטונומי – הביטוי הנשגב של קדושת החיים ליהודי, לעם היהודי ולא לוהי ישראל – תהא משמעות לקורבנות הנרצחים של השואה. אם נלך ונעלה לציון נחדש את הנשמות היהודיות שנרצחו על קידוש השם. בחייהם ציוו עלינו שיבה לנחלת אבותינו.